

Житомирський державний університет імені Івана Франка
Кафедра соціальної і практичної психології

***Особливості використання методу
соціометрії при вивченні конфліктних
ситуацій у групі підлітків***

**Курсова робота
студента 54 групи заочної форми навчання
соціально-психологічного факультету
спеціальності «Практична психологія»
Андрущенко Олександра Олександровича**

**Науковий керівник:
Опанасюк О. Г.**

Житомир 2009

Зміст

Вступ.

Розділ I. Теоретичний аналіз підліткового віку.

- 1.1. Основні підходи вивчення підліткового періоду.
- 1.2. Психологічні новоутворення підліткового віку.

Розділ II. Теоретичний аналіз малої соціальної групи. Групова згуртованість. Групові конфлікти.

- 2.1. Шкільний клас як мала соціальна група.
- 2.2. Групова згуртованість.
- 2.3. Погляди зарубіжних вчених на проблему конфлікту.
- 2.4. Групові конфлікти.

Розділ III. Основні підходи в дослідженні малої соціальної групи.

Розділ IV. Експериментальне дослідження рівня групової згуртованості в класі учнів підліткового віку.

Розділ V. Методи психокорекції конфліктної поведінки.

Підсумок.

Список використаних джерел.

Додатки.

Вступ

Спілкування є для підлітків джерелом різноманітних переживань, це одна з головних потреб особистості. Але у спілкуванні з людьми нерідко виникають непорозуміння, труднощі, конфліктні ситуації, що зумовлюють відчуття незадоволеності один одним. Тобто за рахунок внутрішніх суперечностей у деяких ситуаціях виявляється антагонізм позицій, що відображає наявність взаємовиключних цінностей, завдань, що іноді призводить до взаємної ворожості – виникає міжособистісний конфлікт.

Практично завжди ми сприймаємо й оцінюємо людей під впливом певної установки. Ця установка може бути постійною та мінливою, залежно від обставин і особливостей людей. Будучи стабільною й мало пов'язаною з особами оцінюваних людей, така установка може набувати форми упередження й породжувати необ'єктивне ставлення до людини. Ті, у свою чергу, справедливо вважають, що до нього ставляться упереджено, відповідають тим самим. Так складаються важкі конфліктні відносини, з яких складно буває знайти вихід, оскільки сторони не вбачають у самих собі першоджерело конфліктної ситуації.

Актуальність дослідження

Людина – істота соціальна. Вона не може розвиватися поза суспільством, коли не враховуються історичні, соціальні й культурні цінності та часовий фактор. Сучасний світ набирає усе більше обертів: здається, що колесо часу крутиться усе швидше й швидше. Темп, ритм, швидкість, чіткість – ось критерії нашого часу. Завданням педагогів є не тільки не нашкодити дитині, а й не втратити її по дорозі в доросле життя.

За час шкільного життя дитина повинна стати в міру гнучкою, щоб зуміти вижити в цьому насиченому конфліктами світі. Розвиток особистості в дитинстві відбувається під впливом різних соціальних інститутів: сім'ї, школи, позашкільних установ, а також під впливом засобів масової інформації та живого, безпосереднього спілкування дитини з оточенням. Тому важливо не тільки володіти знанням про конфлікти, а й конструктивно їх вирішувати. Особлива увага при цьому приділяється підліткам, тому що вони ще можуть змінити свою поведінку, навчитись знімати стрес, правильно виражати гнів тощо.

Таким чином, проблема конфлікту й захисту від нього є однією з актуальних проблем часу, її вирішення потребує не тільки певних знань, а й бажань самих людей безконфліктно вирішити проблеми.

Об'єкт дослідження – групова згуртованість.

Предмет дослідження – рівень групової згуртованості в класі учнів підліткового віку.

Мета дослідження – дослідити рівень групової згуртованості в класі учнів підліткового віку використовуючи метод соціометрії, і на основі отриманих даних зробити висновок про рівень конфліктності в класі.

Гіпотеза – використання соціометрії дозволяє визначати конфліктні ситуації в класі учнів підліткового віку.

Завдання дослідження:

1. Проаналізувати особливості підліткового віку.
2. Розкрити поняття малої соціальної групи, групової згуртованості та групових конфліктів
3. Визначити основні підходи в дослідженні малої соціальної групи.
4. Провести експериментальне дослідження рівня групової згуртованості в класі учнів підліткового віку використовуючи метод соціометрії.
5. Розглянути методи психокорекції конфліктної поведінки.

Методи та організація дослідження:

Для проведення експериментального дослідження була використана соціометрія як метод визначення міжособистісних стосунків в групі.

Було досліджено 18 учнів підліткового віку ЗОШ №36 ім. Я. Домбровського протягом січня 2009 року.

Теоретичне значення дослідження полягає в покращенні бази знань про міжособистісні відносини в групі учнів підліткового віку.

Практичне значення дослідження полягає у застосуванні отриманих результатів для профілактики конфліктних ситуацій.

Надійність і валідність дослідження забезпечувались репрезентативністю вибірки (18 осіб), а також використанням референтометрії як допоміжного методу.

Розділ I. Теоретичний аналіз підліткового віку.

1.1. Основні підходи вивчення підліткового періоду

Підлітковий період виділяється не у всіх суспільствах, а лише з високим рівнем цивілізації. Індустріальний розвиток призводить до того, що потрібен все більш тривалий час для суспільного і професійного навчання дітей і відповідно розширення рамок підліткового віку.

У літературі цей вік описаний під різними назвами: підлітковий, перехідний, пубертальний, пубертатний, отроцтво, негативна фаза віку статевого дозрівання, вік другого перерізання пуповини. Різні назви відображають різні сторони змін, що відбуваються в житті підлітка.

У 20-30-і роки ХХ-го століття почався період, який потім одержав назву - «підлітковий бум». Дослідженнями в цій області займалися багато вчених. Зокрема : Ш. Бюлер, Л.С. Виготський, З. Шпрангер, В. Штерн, З. Фрейд, К. Хорні й інші.

Психологія розвитку – це один з найстарших розділів вікової психології. Не дивлячись на це – як помітив Л.С. Виготський – загальних теорій у ній набагато більше, ніж твердо доведених фактів. Психологи не сумнівалися в стадіальному характері розвитку людини й у тім, що підлітковий вік займає в цьому процесі особливе, привілейоване місце. Головним чином суперечка йшла про те, які саме фактори (біологічний, соціальний або біографічні), визначають зміст і характер його протікання [1; 97]. Дебесс, відомий французький фахівець з підліткового віку, вважав, що «помилкою було б думати, що юність міняється слідом за епохою... Звичайно, у ній відбивається віяння свого часу. Але за мінливими образами юності стоїть вічна юність за всі часи, вірна сама собі у своїх тенденціях, законах розвитку, своїх уявленнях про світ речей у світі людей. Саме ці закономірності мають потребу у відкритті і визначенні».

З тих пір різні теоретичні, і особливо недавні емпіричні дослідження в руслі так званої нової соціальної історії, показали ілюзорність уявлення про психологічний розвиток, що заснований на незмінних законах. Поза історичними, матеріальними і культурними умовами. Безперечним новатором у цій області є Філіп Арієс. Він вважає «датою народження» підліткового віку період 1900-х років, а юнацька свідомість як почуття приналежності до групи, що має загальні турботи й уподобання, у Європі стало загальним явищем тільки наприкінці першої світової війни. З цього моменту підлітковий вік поширився в часі, відтискуючи дитинство нагору за течією життя, а зрілість – униз. У такий спосіб учинився перехід від епохи без підліткового віку до епохи ХХ-го століття, коли підлітковий вік стає улюбленим віком [19; 39].

Стенлі Хол у 1904-м року опублікував своє перше дослідження з підліткового віку, у якому вперше описав амбівалентність і парадоксальність підлітка, виділивши ряд основних протиріч, властивих цьому вікові. Стенлі Хол описує як кризу самосвідомості, переборовши

яку, людство здобуде «почуття Індивідуальності». Його називають батьком психології перехідного віку, тому що він першим запропонував концепцію, яка пояснює дане явище, і окреслив коло проблем, зв'язаних з цим віком. Уявлення С. Хола про перехідність, проміжність даного періоду розвитку, про кризові, негативні аспекти цього віку, і сьогодні являють собою ядро психології підліткового віку [14; 43]. Сильний вплив на теорію юності і взагалі перехідною віку зробив психоаналіз. Його родоначальник – австрійський психіатр З. Фрейд – не створив систематичної теорії, але висунув цілий ряд важливих положень про природу підліткової і юнацької сексуальності, емоційних процесів і особливостей розвитку юнацької особистості. Його ідеї були розвинуті численними послідовниками [9; 21].

1.2. Психологічні новоутворення підліткового віку

Відчуття дорослості. (Д.І. Фельдштейн) Основним і найважливішим новоутворенням підліткового віку є становлення самосвідомості. Самосвідомість підлітка характеризується насамперед відчуттям дорослості. У підлітка виникає потреба в тому, щоб старші визнавали його дорослим. Об'єктивної дорослості у підлітка ще немає. Суб'єктивно вона виявляється в розвитку відчуття дорослості і тенденції до дорослості:

1. **Емансипація від батьків.** Дитина вимагає незалежності, пошани до своїх таємниць. У віці 10-12 років діти ще намагаються знайти взаєморозуміння з батьками, але цінності їх різні. Розбіжності відбуваються в основному з приводу стилю одягу, зачіски, відходу з дому, вільного часу, шкільних і матеріальних проблем.
2. **Нове ставлення до навчання.** Підліток прагне до самоосвіти, причому часто стає байдужим до оцінок. Деколи спостерігається розбіжність між інтелектуальними можливостями і успіхами в школі: можливості високі, а успіхи низькі.
3. Дорослість виявляється в **романтичних відносинах з однолітками іншої статі**. Тут має місце не стільки факт симпатії, скільки форма відносин, засвоєна від дорослих (побачення, розваги).
4. **Зовнішній вигляд і манера одягатися.**

Формування «Ми»-концепції. Іноді воно приймає дуже жорсткий характер: «ми – свої, вони – чужі». Поділені території, сфери життєвого простору. Це не дружба, відносини дружби ще тільки належить освоїти як відносини близькості, побачити в іншій людині такого ж, як сам. Це, швидше, поклоніння загальному ідолу.

Формування референтних груп. У підлітковому віці серед дітей починають виділятися групи. Спочатку вони складаються з представників однієї статі, згодом виникає тенденція до об'єднання подібних груп в

крупніші компанії або зборища, члени яких щось роблять спільно. З часом групи стають змішаними. Ще пізніше відбувається розділення на пари, так що компанія складається тільки із зв'язаних між собою пар.

Цінності і думки референтної групи підліток схильний визнавати за своїх власних. Типовою рисою підліткових груп є надзвичайно високий конформізм її членів. Зумовлено це тим, що розмите дифузне «Я» підлітка потребує опори з боку сильного, однозначного «Ми» референтної групи однолітків.

У його свідомості вони задають опозицію дорослому суспільству. Багато дослідників говорять про субкультуру дитячого суспільства, носіями якої і є референтні групи. Дорослі не мають в них доступу, отже, канали дії виявляються обмеженими. Цінності дитячого суспільства погано узгоджені з цінностями дорослого.

У підлітковому віці може виникнути конфлікт між самооцінкою і власними домаганнями підлітка, якщо він не в змозі їх досягти. У таких випадках виникають образливість, недовіра, агресивність, непорозуміння з товаришами.

Прагнення підлітка розібратися в собі й оцінити себе породжує підвищену чутливість до думки інших. Не маючи ще чіткого уявлення про себе, він буває невпевнений у правильності самооцінки і гостро переживає думки інших про себе, їхнє ставлення до нього. Дослідженнями радянських психологів Т.В. Дрогунової, Л.І. Божович, Г.А. Собієвої доведено, що це є однією з основних причин уразливості підлітка, невмотивованих, безпідставних, з погляду старших, бурхливих реакцій на зауваження, життєві події тощо.

Розділ II. Теоретичний аналіз малої соціальної групи. Групова згуртованість. Групові конфлікти.

2.1. Шкільний клас як мала соціальна група

Мала соціальна група – це невелика за складом спільнота, в якій люди безпосередньо контактують між собою, об'єднані спільною метою та завданнями, що є підґрунтям для виникнення взаємодії, спільних норм, процесів та інтересів, певних міжособистісних стосунків та тривалості існування.

А. Донцов, конкретизуючи й розвиваючи визначення малої соціальної групи, виокремлює вісім ознак, що характеризують людей, які взаємодіють:

- вони регулярно і протягом тривалого часу контактують віч-на-віч, на мінімальній дистанції, без посередників;
- мають спільну мету, реалізація якої дає змогу задовольнити значущі індивідуальні потреби та інтереси;

- беруть участь у загальній системі розподілу функцій і ролей у спільній діяльності;
- поділяють загальні норми і правила взаємодії всередині групи та в міжгрупових контактах;
- задоволені членством у групі, мають почуття вдячності до групи й солідарності один до одного;
- наділені диференційованим уявленням одне про одного;
- пов'язані достатньо визначеними і стабільними емоційними стосунками;
- уявляють себе як членів однієї групи й аналогічно сприймаються ззовні [8; 22].

В сучасній освіті шкільний клас є тим важливим соціальним осередком, де безпосередньо відбувається процес навчання й виховання підростаючого покоління, де формуються й закріплюються певні стосунки передусім на рівні «вчитель – учень», «учень – учень» тощо. Демократизація суспільного життя, гуманізація навчання сприяють прилученню учнів до цивілізованих форм взаємодії, до апробованих засобів життєдіяльності людських спільнот.

Шкільний клас являє собою стійке об'єднання індивідів із постійним складом, чітко визначеними межами безпосереднього спілкування. Сучасному шкільному класові притаманні такі ознаки: контакти на емоційному рівні; конфлікти між дітьми, які часто мають емоційний характер; слабо розвинені лідерські структури; індивідуальний характер провідної діяльності; нестійкість, внутрішня незбалансованість структури емоційних переваг; відсутність системи ділових стосунків; ціннісні суперечності (учні часто орієнтовані на різні, іноді суперечливі за своїми устремліннями зовнішні референтні групи).

Клас як особливий вид соціальної спільноти у своєму розвитку, за твердженням американських дослідників Г. Стенфорда та А. Роарка, проходить кілька етапів (див. додаток 1). Хоча з даної моделі не видно, як і завдяки чому клас може досягати найвищих рівнів у своєму розвитку, але можна стверджувати, що це відбувається завдяки цілеспрямованій, спільній праці педагогів і психологів. При цьому педагогічна робота передбачає створення різнобічних форм спільної діяльності дітей, у якій і через яку формується єдність цілей і цінностей, а можливості психолога сприяють формуванню почуття «Ми», розвивають згуртованість, піднімають рівень взаємної довіри, симпатії.

Дослідники вважають, що є низка принципових параметрів, які важливо бачити й діагностувати під час вивчення дитячого колективу:

- стійкі міжособистісні стосунки, засновані на симпатії (наявність таких стосунків, тривалість їхнього існування, стабільність дружніх діад і мікрогруп тощо);

- готовність групи до висунення лідера в ситуації, яка вимагає управління груповими діями (потрібна ситуація складається, коли в наявності є певні умови – завдання, що вимагає об'єднання зусиль; кожен член класу готовий принаймні частково визнати значущість даного завдання для себе; клас у цілому й більшість учнів зокрема готові йти за лідером після того, як він проявить себе);
- рівень згуртованості групи (наявність у класі загальних почуттів, настроїв, спільність оцінок і реакцій на зовнішній вплив, готовність до сприйняття колективної відповідальності за дії і вчинки групи тощо);
- готовність до ухвалення групових рішень (уміння приймати колективні рішення – важливий показник високого рівня розвитку класу);
- рівень довіри й відкритості до внутрігрупових конфліктів (довіра породжує відкритість, здатність поводитися в групі природно; відкритість спричинює об'єктивні суперечності);
- способи нормативного контролю, прийняті в групі (ставлення в групі до фактів порушення усталених норм; покарання і заохочення, до яких найчастіше схиляється клас; яким стилям поведінки в таких ситуаціях надають перевагу високо статусні члени групи).

Є шкільні класи подібні один на одного як брати-близнюки, а є такі, яким властивий певний стандарт поведінки, стиль навчання і спілкування. Саме в таких класах виявляється індивідуальність кожного, ефективно розв'язуються конфлікти, підвищується самооцінка членів групи, знижується тривожність, формується в людини стан особистої захищеності.

Найважливіша соціальна функція освіти – передавання людських знань і вмінь, соціального досвіду. У школі, класі відбувається морально-психологічна діяльність учителя як потреба продовжити себе в іншому, соціалізація учня як процес і результат засвоєння та активного відтворення індивідом суспільного досвіду. Шкільне навчання – найвідповідальніша пора формування свідомості. Навчання в психології визначається як передавання соціально-виробленого досвіду підростаючому поколінню; як особливу групову діяльність учителя та учнів, що охоплює єдність процесів пізнання й відтворення культури, передавання нагромаджених знань; як управління процесами засвоєння знань. Жоден з компонентів навчання не може належним чином розкрити й оцінити у відриві від діяльності педагога й діяльності учнів. Характер співпраці між учителем та учнями, на думку Л. Виготського, є центральним для всієї психології навчання моментом, оскільки дає змогу у співробітництві підніматися на вищий ступінь інтелектуальних

можливостей, переходу від того, що дитина вміє, до того, чого вона ще не вміє. Педагогічна праця є тим видом професійної діяльності, де провідну роль відіграє процес спілкування, а діалог при цьому виступає важливим механізмом буття партнерів зі взаємодії.

2.2. Групова згуртованість

Розгляд проблеми групової згуртованості є одним з найважливіших в контексті вивчення особливостей формування малої соціальної групи. Під *груповою згуртованістю* розуміють утворення, розвиток і формування особливого типу зв'язків у групі, котрі дають змогу зовнішньо задану структуру перетворити на психологічну спільність людей, злагоджений психологічний організм, який живе за своїми нормами й законами відповідно до цілей і цінностей групи.

Л. Фестінгер був одним з перших, хто запропонував аналізувати згуртованість на основі частоти й міцності комунікативних зв'язків групи. Згуртованість він визначив як суму всіх сил, що діють на членів групи з метою утримання їх у ній. При цьому визначення можливостей групи трактувалося або як привабливість групи для людини, або як задоволеність членством у ній. Стосовно тих сил, які забезпечують постійне задоволення людини від перебування в групі, то група задовольняє індивіда тією мірою й до тих пір, доки він думає, що виграші від членства в ній не просто перевищують програші як такі, а більшою мірою, ніж це могло б бути, в будь-якій іншій групі. Задоволення можливе за умови, якщо об'єктивна цінність виграшів, одержаних індивідом у даній групі, перевищує суб'єктивну значущість докладених людиною зусиль. Загалом, автор представив згуртованість як певну характеристику такої системи, яка при аналізі привабливості та задоволеності спирається на емоційні переваги членів групи.

Д. Картрайт, розвиваючи такий підхід, дає подібне визначення цього феномену. На його думку, групова згуртованість - це складова сил або мотивів, котрі спонукають людину залишатися в ній. Дослідник розробляє теоретичну модель згуртованості, згідно з якою діє низка основних детермінантів згуртованості:

- якою мірою індивіди розглядають дану групу як можливість задовольнити свої потреби й цілі;
- спонукальні властивості групи, тобто як сама група (зокрема її цілі, перспективи, престижність членства в ній, спосіб дії та ін.) може слугувати мотиваційною основою для участі людей в її діяльності;
- яким чином окремих членів групи оцінює наслідки свого членства в даній групі (позитивні чи негативні очікування індивіда);

- як люди оцінюють своє членство в цій групі порівняно з тим досвідом участі, який вони мали в інших групах.

З точки зору соціометричного напрямку згуртованість пов'язувалася з таким рівнем розвитку міжособистісних стосунків у групі, який характеризувався високим відсотком виборів, заснованих на симпатії. Йдеться про емоційну привабливість членів групи. Іншими словами, згуртованість розглядається як наслідок великої кількості взаємних позитивних установок членів групи, заснованих на симпатії чи антипатії. Спеціально запропонований соціометрією «індекс групової згуртованості» вираховується як відношення кількості взаємних позитивних виборів до загальної кількості можливих виборів.

Т. Ньюком вводить поняття «згода» («одностайність»), за допомогою якого намагається пояснити згуртованість. У розумінні автора згода – це подібність картини світу, позицій і стосунків членів групи. Іншими словами, групова згода – це єдність поглядів, що характеризує людей, об'єднаних у групу.

А. Петровський розглядає згуртованість як характеристику особливого виду зв'язків у групі, котрі ґрунтуються на єдності оцінок, установок і позицій групи стосовно об'єктів – осіб, завдань, ідей, подій, які є найбільш значущими для групи в цілому. Згуртованість охоплює ті стосунки в групі, які опосередковані цілями й завданнями діяльності. В ролі показника ціннісно-орієнтаційної єдності виступає частота збігу позицій членів групи щодо значущих об'єктів оцінювання.

Г. Андреева, підтримуючи підхід А. Петровського, розглядає згуртованість у рамках принципу діяльності, тобто виходить з того, що головним інтегратором групи є спільна діяльність її членів. Автор стверджує, що процес формування групи та її подальшого розвитку бачиться як процес дедалі сильнішого згуртування групи не на основі збільшення лише її емоційної привабливості, а на підставі чимраз більшого залучення індивідів до процесу спільної діяльності.

2.3. Погляди зарубіжних вчених на проблему конфлікту

А. Адлер зміст конфліктів особистості з мікросередовищем бачив в спробах індивіда звільнитися від почуття неповноцінності і домінування одних над іншими.

К. Хорні основною причиною конфліктів між індивідом і його оточенням вбачала в нестачі доброзичливості зі сторони близьких людей, в першу чергу батьків.

На думку Е. Фрома, конфлікти виникають через неможливість реалізувати в суспільстві особистісні бажання та потреби.

У. Мак-Дугал стверджував, що конфлікти в суспільстві неминучі, так як людям притаманні соціальні інстинкти (страх, самоствердження і т. п.). Вони передаються по спадковості, тому люди постійно конфліктують

К. Лоренц виклав гіпотезу, згідно з якою, головною причиною соціальних конфліктів являється агресивність індивіда і натовпу.

Згідно з теорією соціометрії, розробленою психологом Я. Морено, міжособистісні конфлікти визначаються станом емоційних стосунків між людьми, їх симпатіями і антипатіями по відношенню один до одного. Я. Морено прийшов до висновку, що всі конфлікти, від міжособистісних до міжнародних, можуть бути вирішені шляхом такої перестановки людей у відповідності з їх емоційними перевагами, щоб «соціометрична революція» дозволила гармонізувати суспільні відносини.

На думку Т. Шибутані, причини конфліктів знаходяться в процесі соціальної взаємодії. При виникненні обурення у відношеннях «індивід – середовище» суб'єкт починає відчувати внутрішню дисгармонію і дискомфорт. Намагаючись ліквідувати їх, індивід здійснює активну діяльність, щоб пристосуватися до середовища. В ході пристосування і виникають конфлікти.

Американський психолог М. Дойч вбачав причину конфліктів в неусвідомленні цілей учасників міжособистісної взаємодії.

2.4. Групові конфлікти

Конфлікт – зіткнення протилежно спрямованих інтересів, позицій, думок або поглядів опонентів чи суб'єктів взаємодії.

Конфлікт – найбільш гострий спосіб розвитку і завершення значимих протиріч, які виникають в процесі взаємодії, який полягає в протидії суб'єктів конфлікту та їх негативних емоціях по відношенню один до одного [3; 87].

Конфлікт не завжди є фактором негативної взаємодії, почасти конфлікт виконує й позитивну функцію, але не треба вирішення проблеми зводити тільки до відкритого конфлікту, бо ціна виходу з конфлікту (різниця між втратами й досягненнями) може бути й негативною.

Функції конфлікту

- **Конструктивні (позитивні) особливості конфлікту:**

1. Прискорює процес самоусвідомлення.
2. Формує й утверджує низку цінностей.
3. Виникають офіційні й неофіційні союзи.
4. Призводить до об'єднання всередині й між групами.
5. Тимчасово розряджає або відсуває на другий план інші конфлікти.
6. Розставляє пріоритети.
7. Служить конструктивному вивільненню емоцій.

8. Змушує переглянути точки зору, які потребують обговорення.
9. Веде до виникнення робочих контактів.
10. Стимулює розробку систем вирушення конфліктів

• **Негативні дії конфлікту:**

1. Загрожує інтересам сторін.
2. Загрожує соціальній системі забезпечення порядку.
3. Перешкоджає швидким змінам.
4. Часто призводить до втрати підтримки.
5. Ставить людей у залежність від їхніх публічних заяв.
6. Підриває довіру.
7. Спричиняє роз'єднаність серед тих, хто потребує єдності.
8. Заважає процесу формування союзів і коаліцій.
9. Має тенденцію до поглиблення й розширення.
10. Мінняє пріоритети і ставить під загрозу інші інтереси.

В будь-якій групі конфлікти є невід'ємною складовою. Існує чимало класифікацій групових конфліктів. За ознакою «кількість конфліктуючих сторін чи учасників конфлікту» виокремлюються такі типи:

1. *Конфлікти між особистістю й групою*, які виявляються як суперечність між очікуваннями або вимогами окремої особистості й сформованими в групі нормами, цінностями, особливостями поведінки, способами виконання намічених цілей, завдань.

2. *Внутрішньогрупові конфлікти*. В такій ситуації всі члени групи можуть постати в ролі учасників конфлікту. При цьому, стаючи на бік тієї чи іншої сторони, люди утворюють мікрогрупи, які в процесі самого конфлікту діють як єдиний суб'єкт. Переважно внутрішньогрупові конфлікти зароджуються двома шляхами: по-перше, діадний міжособистісний конфлікт переростає діадні рамки, до нього залучаються всі члени групи, створюючи нестерпну психологічну атмосферу;

по-друге, в результаті незбігу принаймі двох точок зору з приводу розв'язання певної проблеми. Якщо ця проблема має ділову основу, то другий шлях характеризує конфлікт з позитивного боку як каталізатор пошуку нових ідей і рішень. Загалом, внутрішньогруповий конфлікт можна визначити як порушення (дисгармонію) міжособистісних стосунків у групі, руйнацію рівноваги між усіма чи окремими структурами групи (комунікативною, статусною, рольовою, владною). З одного боку, таке визначення конфлікту характеризує його як деструктивний процес, а з другого – як такий, що несе в собі сильне позитивне навантаження, оскільки він може виступати генератором нових групових структур, створювати нові міжособистісні стосунки, сприяти розвиткові групи та ін.

3. Міжгрупові конфлікти – це конфлікти всередині формальних груп спільноти (наприклад, між адміністрацією і профспілками), усередині неформальних груп, а також між формальними й неформальними групами.

Всередині певної групи конфлікти можуть виникати між стабільними мікрогрупами. Відомо, що міні-групи відіграють велику роль у житті групи загалом: взаємовідносини між ними впливають на загальний психологічний клімат групи, продуктивність діяльності. Між такими групами можуть виникати одиничні позитивні зв'язки, або групи середнього й низького статусу орієнтуються у своїх діях на високостатусні міні-групи. За таких умов джерелом конфлікту може бути одна особа чи кілька, у яких складаються конфліктні стосунки з представниками інших мікрогруп. Якщо певні, в першу чергу, високо статусні члени групи орієнтуються на зовнішню референтну групу, яка протистоїть своїм цілям й цінностям першій групі чи її керівництву, то це також може призвести до конфлікту всередині групи. Конфлікт виникає й у разі незгоди певної неформальної міні-групи зі стилем управління, що реалізується в діяльності керівника групи, а також у ситуації розриву стосунків усередині певної підгрупи. Можливі нормативні групові конфлікти, пов'язані з феноменом групового тиску більшості на меншість (меншість не бажає приймати норми й цінності більшості). Практика свідчить про те, що серед внутрішньо групових конфліктів типовими є конфлікти між лідерами мікрогруп або між неформальним лідером і керівником групи.

Сутність будь-якого конфлікту може бути представлена у вигляді схеми (див. додаток 2).

Класифікація конфліктів за причинами, які їх викликають, надзвичайно різноманітна. Але ці причини можна об'єднати в три великі групи, які найвдаліше наводить Р.Кричевський:

- причини, зумовлені трудовим процесом;
- причини, зумовлені психологічними особливостями людських взаємовідносин (симпатії, антипатії, культурні та етнічні особливості людей, незадовільні психологічні комунікації тощо);
- причини, зумовлені індивідуальними особливостями членів групи (невміння контролювати свої емоції, агресивність, некомунікабельність, безтактність тощо) [12; 56].

Джерелами групових конфліктів, тобто суперечностями, котрі ведуть до зіткнення думок та точок зору, можуть бути непорозуміння: в знаннях, уміннях, здібностях, особистісних рисах індивідів; емоційних, психічних та інших станах; мотивах, потребах, ціннісних орієнтаціях, поглядах, переконаннях; очікуваннях, позиціях; цілях, засобах, методах діяльності; технологічних, економічних та інших процесах; оцінках і самооцінках.

Розділ III. Основні підходи в дослідженні малої соціальної групи.

Аналіз і систематизація соціально-психологічних знань стосовно малої групи дає виокремити низку підходів і напрямів у вивченні феноменів соціальної групи. Так, Р. Кричевський та О. Дубовська називають чотири дослідницьких підходів: діяльнісний, організаційно-управлінський підходи, параметричну концепцію, соціометричний напрям, які склалися в російській груповій психології. Г. Андреева наголошує на трьох напрямках розвитку соціально-психологічної думки в Західній Європі (частково) і США (переважно): соціометричному, соціологічному та школі «групової динаміки». Є й інші класифікації підходів, відповідно до яких, окрім названих, виокремлюють психоаналітичний та інтеракціоністський напрями.

Діяльнісний підхід заснований на принципі діяльності. Накладання даного принципу на дослідження соціальної групи сприяло формулюванню низки теорій групової активності. Передусім ідеться про стратометричну концепцію групової активності. А. Петровського. Також у рамках цього напрямку М. Ярошевський запропонував програмно-рольовий підхід у дослідженні наукового колективу, а Г. Андреева розробила модель соціально-перцептивних процесів у спільній діяльності.

Організаційно-управлінський підхід ґрунтується на уявленні про соціальну організацію та управлінську діяльність. Численні дослідження груп і колективів, що належать до названого підходу, мають яскраво виражений прикладний характер і зорієнтовані в основному на вирішення завдань психологічного забезпечення у сфері промислового виробництва.

Параметрична концепція пов'язана з ім'ям Л. Уманського. Її основна ідея полягає в передбаченні, що поетапний розвиток малої (контактної за Л. Уманським) групи здійснюється завдяки розвитку її важливих соціально-психологічних параметрів. Саме тому найбільш значущі дослідження, що відбулися в рамках цього напрямку, стосуються організаційних, емоційних і динамічних характеристик групи.

Соціометричний напрям асоціюється з Дж. Морено, котрий виходив з того, що в суспільстві можна виокремити дві структури відносин: макроструктуру й мікроструктуру. Перша означала для Дж. Морено просторове розміщення індивідів у різних формах їхньої життєдіяльності, а друга – психологічні стосунки особистості з людьми, які її оточують. Дослідник розглядав ці взаємини крізь призму емоційних стосунків, побудованих на симпатії й антипатії. Структура міжособистісних взаємин має для людини, на думку Дж. Морено, безпосередню суб'єктивну значущість. Отож вона визначає стан не лише малої групи, а й суспільства в цілому. Іншими словами, мікроструктура є пріоритетною щодо макроструктури. Всі конфлікти між людьми, будь-яке напруження в суспільстві зумовлені незбігом двох

структур стосунків. Саме тому завдання полягає в перебудові макроструктури таким чином, щоб привести її у відповідність до мікроструктури, адже збіг двох структур – оптимальний варіант побудови суспільства. За інших обставин людина змушена перебувати в оточенні чужих або неприємних їй осіб, що робить її нещасною, а діяльність – неефективною. Соціометричний метод і мав вивчати структуру міжособистісних (емоційних) стосунків індивіда задля того, щоб перебудувати макроструктуру й розв*язувати всі суперечності в суспільстві шляхом добору чи перестановки людей відповідно до їхніх симпатій.

Соціологічний напрям базується на експериментальній діяльності Е. Мейо, якому завдячуємо виокремленням двох систем стосунків, що існують у групі, - формальних і неформальних, а також уявленнями про роль неформальної групи в задоволенні важливих соціальних потреб індивіда (у прийнятті, підтвердженні, належності до групи). Хоча сьогодні результати, отримані Е. Мейо, сприймаються як певна соціально-психологічна реальність, яка не підлягає в принципі обговоренню, свого часу вони були великим кроком уперед. Погляди Т. Шибутані виявилися близькими до ідей Е. Мейо і зводяться до такого. Дослідник запропонував розрізняти первинні і вторинні групи за ступенем соціальної дистанції між людьми. Виявилось, що в первинних групах така дистанція є мінімальною, в них відбувається особистісно забарвлене сприймання учасниками один одного, а у вторинних групах, навпаки, дистанція більша, в них стосунки побудовані на вимогах спільного завдання. Інакше кажучи, йдеться про те, що в первинних групах переважає міжособистісне спілкування, а у вторинних – рольове.

Школа «групової динаміки» створена К. Левіном та його учнями. В основу цього підходу покладено «теорію поля» К. Левіна, згідно з якою поведінка людини визначається взаємодією соціальних і психологічних детермінантів. Ця центральна ідея «теорії поля» була розвинена відповідно до вивчення груп. Дослідження функціонування груп із заданими характеристиками отримало назву «групової динаміки», позаяк проблематика аналізу зводилася до вивчення сукупності групових процесів: утворення й розвитку групи, умов її формування та ефективної діяльності, особливостей взаємозв*язку групи з індивідом та іншими групами. Загалом, розглядаючи групу як динамічне ціле, яке більше за частини, що в нього входять, у працях представників цього напрямку було представлено весь спектр проблем малої групи: внутрішньо групові конфлікти, способи узагальнення групових рішень, групова згуртованість, керівництво й лідерство, стилі лідерства, групова комунікація, кооперація та ін.

Теоретичним джерелом **психоаналітичного** напрямку є психоаналіз З. Фрейда. З точки зору психоаналізу дослідження групових процесів базується на теоретичному узагальненні даних психотерапевтичних або тренінгових груп. Загальним для теорій, які виникли в рамках цього

підходу, є уявлення про групу як інваріант індивіда з його потребами, мотивами, цілями, котрі він не усвідомлює. Критиці піддається той факт, що одержані в психотерапевтичних і тренінгових групах дані іноді екстраполуються на ширині соціальні спільноти, а це не завжди правомірно й коректно.

Представники **інтеракціоністського** напрямку виходять з того, що групова поведінка зумовлюється взаємодією, активністю членів групи та взаєминами між ними. Вихідною позицією аналізу є не окремий індивід, як у психоаналізі, а соціальний процес, який розглядається як інтеракція (взаємодія) індивідів у групі або в суспільстві.

Розділ IV. Експериментальне дослідження рівня групової згуртованості в класі учнів підліткового віку.

Хід виконання

Інструкція досліджуваним: «На чистому аркуші паперу напишіть своє прізвище та ініціали. На початку нового рядка поставте цифру 1 – перше запитання. Відповіді на кожне питання починайте писати з нового рядка, поставивши спочатку його номер».

Питання:

1. З ким би Ви хотіли сидіти за однією партою (в1-шу, 2-гу, 3-тю чергу)?
2. Кого б Ви запросили до себе на день народження (в 1-шу, 2-гу, 3-тю чергу)?
3. Назвіть прізвища трьох людей з групи, чия думка про Вас для Вас особливо важлива.

Через 5-10 хвилин відповіді збираються.

Обробка результатів

Перше і друге питання – соціометричні, третє – референтометричне.

Табличний етап передбачає побудову соціоматриці – таблиці, за допомогою якої узагальнюються результати дослідження. Складаються окремі матриці за критеріями симпатії-антипатії у сфері навчання, дозвілля.

Побудова матриці здійснюється відповідно до таких правил:

- на вертикалі під номерами записуються прізвища всіх учнів групи, по горизонталі тільки номери;
- на відповідних перетинках позначають тих, кого обрав учень у 1-шу, 2-гу, 3-тю чергу;
- якщо серед тих, хто вибрав учня є той, кого вибрав він сам, це називається взаємним вибором, який в матриці позначається кружечком;

- у нижніх графах підраховується кількість отриманих виборів та кількість взаємовиборів для кожного учня.

Графічний етап. Для більш чіткого уявлення статусу кожного учня складається карта групової диференціації (соціограма).

Соціограма – це графічне зображення ставлення досліджуваних один до одного за відповідями на соціометричні питання, що дозволяє більш наочно проілюструвати групові взаємозв'язки.

Соціограма має вигляд щита, що складається з 4-х концентричних кіл, кожне з яких визначає статус учня («соціометричні зірки», «популярні», «знехтувані», «ізолювані») за результатами даного дослідження. В першому колі розміщуються учні, які отримали максимальну кількість виборів (6 і більше), в другому – 3-5 виборів, в третьому – 1-2 вибори, в четвертому – учні, що не отримали жодного вибору. Односторонній вибір позначається стрілкою одного кольору, а взаємовибір – двобічною стрілкою іншого кольору.

Індексологічний етап використовується для виявлення кількісних характеристик відношень у групі.

Індекс групової згуртованості визначається за формулою:

$KB = R1/R$, де KB – коефіцієнт групової згуртованості;

R1 – кількість взаємовиборів;

R – загальна кількість виборів у групі.

Індексу групової згуртованості	Рівень групової згуртованості
0 - 0,49	Низький
0,5-0,59	Нижче середнього
0,6-0,69	Середній
0,7-0,85	Вище середнього
0,85-1	Високий

Позитивною стороною соціометрії являється те, що за короткий період часу експериментатор може зібрати величезну кількість матеріалу.

Недолік соціометрії полягає в тому, що даний метод фіксує емоційні відносини, які основані на симпатіях – антипатіях; не викриваються мотиви вибору; має місце висока динаміка і швидка зміна інформації; необхідність очності відповідей або кодування реєстраційних бланків.

Результати проведеного дослідження в сферах дозвілля та навчання представлені в соціометричних матрицях (див. додаток 3, 4) та соціограмах (див. додаток 5, 6), кількісна обробка даних (див. додаток 7).

**Аналіз
характеру міжособистісних відносин
за результатами соціометрії**

Сфера дозвілля

За результатами дослідження у 9 –Б класі виявлено лідера - «зірку»: Тетяна К. Ще 9 учнів мають статус прийнятих, 5 учнів – знехтувані, 3 учнів – ізольовані.

У класі існує одна відносно згуртована мікрогрупа у складі Лілії З., Тетяни М., Ольги М., Світлани С. Також існує «ланцюжок» Ірина Г. – Олена Д. – Тетяна К. – Юлія К. – Лілія З. Та згуртовані навколо Юрія П. Андрій П., Наталія Я., Ольга Я.

Водночас 5 підлітків не мають жодного взаємного вибору. У класі існує декілька пар взаємного вибору: Юлія Т. – Ольга М., Юлія Т – Тетяна М., Ольга М. – Ірина Г., Лілія З. – Наталія Я., Микола Л. – Наталія Я.

Лише 8 учнів не мають жодного негативного вибору. При цьому Тетяна М. має 5 позитивних та 3 негативні вибори.

Таким чином, можна сказати, що 9 – Б клас не є достатньо згуртованим. Це може бути наслідком конфліктних ситуацій у групі підлітків поза навчальною діяльністю, коли зникають певні обов'язки перед шкільним колективом.

Сфера навчання

За результатами дослідження у 9 – Б класі виявлено троє лідерів-«зірок» : Олена Д., Марина Ю. та Іван С.

Ще 5 учнів мають статус прийнятих, 4 учнів – знехтувані, 6 учнів – ізольовані.

У класі не існує жодної згуртованої мікрогрупи. Існує аморфна підгрупа у складі Олени Д., Ольги М., Тетяни К., Марини Ю., Ольги М., Івана С та Олександра М.

Водночас 10 підлітків не мають жодного взаємного вибору. У класі існує кілька пар взаємного вибору: Світлана С. – Ірина Г., Лілія З. – Ірина Г., Лілія З. – Наталія Я., Микола Л. – Іван С. та Наталія Я. – Андрій П.

8 підлітків не мають жодного негативного вибору. При цьому Микола Л. має 4 позитивних та 5 негативних виборів.

Таким чином, можна сказати, що клас є малозгуртованим і сфері навчання. Адже кожен підліток, насамперед, переслідує власну вигоду від співпраці з обдарованими учнями.

Загальні висновки

Результати соціометрії виявили, що у 9 – Б класі існує певна розбіжність між взаємовідносинами у сфері дозвілля та сфері навчання.

Однаковий статус у різних сферах стосунків зберегли лише двоє підлітків (Ольга М. та Тетяна М.). При цьому «зірки» у сфері навчання Іван С. та Марина Ю. є знехтуваними у сфері дозвілля. Взаємовибори у різних сферах також не співпадають.

Таким чином, структура міжособистісних відносин у різних сферах є різною.

Розділ V. Методи психокорекції конфліктної поведінки.

Люди в конфліктній ситуації зазвичай поведуть себе не зовсім оптимально. Практика психокорекційної і психотерапевтичної роботи показує, що змінити поведінку людини в конфліктній ситуації можливо.

Серед методів психокорекції поведінки виділяються наступні: соціально-психологічний тренінг; індивідуально-психологічне консультування; автогенне тренування; посередницька діяльність психолога (соціального працівника); самоаналіз конфліктної поведінки.

Соціально-психологічний тренінг (СПТ)

Під *соціально-психологічним тренінгом* зазвичай розуміють активну групову підготовку з використанням методів групової дискусії та рольової гри, спрямовану на підвищення соціально-психологічної компетентності індивідів.

Соціально-психологічний тренінг – це особлива форма групової роботи з власними можливостями, обмеженнями, принципами, правилами і проблемами. За своєю суттю – він є формою навчання, набуття нових навичок, засвоєння інших психологічних можливостей. Особливість такої форми навчання полягає в тому, що той, хто навчається, займає в ній активну позицію, а набуття навичок відбувається в процесі проживання, особистого досвіду поведінки, відчуття.

При використанні СПТ потрібно враховувати ряд принципів:

- «довірливе спілкування», яке закладається в створенні довіри, почуття спільності під час СПТ;
- «тут і тепер», який полягає в аналізі ситуацій спілкування, які виникають в процесі спільної роботи учасників;
- «персоніфікації висловлювань», який потребує від учасників відкритого висловлювання своєї думки, зняття захисних реакцій, готовність прийняти відповідальність за свою позицію;
- «активності», який реалізується через входження всіх учасників в роботу, дискусію, ігри і т.п.;

- «акцентування мови відчуттів», який пропонує вільне вираження своїх відчуттів, які виникають в спілкуванні, і відкриту передачу їх тому, хто ці відчуття викликав;
- «конфіденційності», яка потребує збереження учасниками в таємниці інформації, яка отримана від інших учасників.

Базовими методами СПТ є групова дискусія та ігрові методи.

Групова дискусія являє собою колективне обговорення будь-якої проблеми з метою її спільного вирішення. Групова дискусія розвиває вміння імпровізувати, дає змогу продемонструвати власну позицію, виявити багатоманітність підходів, точок зору з якогось питання, підвести до бачення предмета й певних висновків.

Серед ігрових методів СПТ найпоширеніші метод ділової гри і метод рольової гри. В діловій грі найбільша увага приділяється виробленню взаємодії учасників гри в ситуаціях конфлікту. І найменше – аналізу міжособистісних відносин, причин і мотивів вчинків учасників конфліктної ситуації.

В рольовій грі предмет вивчення складають закономірності міжособистісного спілкування, яке розуміється в єдності трьох сторін: комунікативної, перцептивної та інтерактивної.

Загальна мета соціально-психологічного тренінгу конкретизується в таких завданнях, як: оволодіння психологічними знаннями; формування вмінь та навичок у сфері спілкування; корекція, формування й розвиток установок, необхідних для успішної взаємодії; розвиток здатності адекватного й повного пізнання себе та інших людей; корекція й розвиток системи стосунків особистості.

Індивідуальне психоконсультування

Використовує для корекції спілкування (С. Абрамова, Р. Мей, К. Роджерс, В. Столін). Психологічне консультування розглядається як спосіб надання психологічної допомоги, яка спрямовується на зміну світосприйняття та поведінки особистості. Психолог в ході консультування створює умови для цих змін.

Автогенне тренування

Має на меті засвоєння прийомів м'язової релаксації, самонавіювання, розвитку концентрації уваги, вміння контролювати свою поведінку. З допомогою АТ можливо управляти своїм психічним станом, знижувати тривожність і агресивність. Дослідження підтверджують, що АТ надають психокорекційні можливості в формуванні конструктивної поведінки в конфліктних ситуаціях.

Посередницька діяльність психолога

Діяльність психолога (соціального робітника), яка пов'язана з наданням допомоги у вирішенні реальних конфліктів, сприяє вибору оптимальних шляхів взаємодії з опонентом. Індивідуальні бесіди з психологом, підготовка до спільної зустрічі з опонентом, спільна робота в тріаді («Я» - «Він» - «Психолог») допомагають людині усвідомлювати нерациональність своєї поведінки, сприяють конструктивному вирішенню міжособистісних протиріч.

Самоаналіз конфліктної поведінки

Застосовується тоді, коли особистість потрапляє в конфліктну ситуацію або після її завершення. При самоаналізі конфлікту важливо дотримуватися відповідних принципів: об'єктивність, нейтральність, рівність критеріїв, відсутність «подвійного стандарту». Самоаналіз, який підкріплюється самоспостереженням, самоконтролем і самовладанням, дозволяє вдосконалювати стиль взаємодії з людьми.

Список використаних джерел

1. Абрамова Г.С. Возрастная психология. – М., 1997.
2. Андреева Г.М. Социальная психология. М., 2001.
3. Анцупов А.Я, Шипилов А.И. Конфликтология. Ученик для вузов. – 2-е изд., пре раб. и доп. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2004. – 591 с.
4. Бандурка А.М., Друзі В.А. Конфликтология. – Харьков: Ун-т ВД України, 1997. – 335 с.
5. Вікова психологія / Під ред. Г.С. Костюка. – К.: «Радянська школа», 1976.
6. Вишнякова Н.Ф. Конфликтология: Учеб. Пособие. 3-е изд. – Мн.: Университетское, 2002.
7. Гришина Н.В. Психология конфликта. – СПб: Питер, 2002. – 464 с.
8. Донцов А.И. Проблемы групповой сплоченности. М., 1979.
9. Забродський М.М., Савиченко О.М., Тичина І.М. Психологія особистості: навчальний посібник. – Житомир, 2005. – 206 с.
10. Ємельянов С.М. Практикум по конфликтологии. – 2-е изд., доп. и перераб. – Спб.: Питер, 2004.
11. Кондратенко Н. Особливості конфліктної поведінки підлітків // Психолог. – 2005. - № 48.
12. Кричевський Р.Л., Дубовская Е.М. Психология малой группы. М., 1991.
13. Кулагина И.Ю. Возрастная психология (Развитие ребенка от рождения до 17 лет). – М., 1997. – Р.ІІ, гл.6.
14. Мир детства. Подросток / Под. ред. А.Г. Хрипковой. – М., 1982.
15. Орбан-Лембрик Л.Е. Соціальна психологія: Підручник: У 2 кн. Кн. 1: Соціальна психологія особистості і спілкування. К., 2004.
16. Орбан-Лембрик Л.Е. Соціальна психологія: Підручник: У 2 кн. Кн. 2: Соціальна психологія груп. Прикладна соціальна психологія. К., 2006.

17. Пірен М.І. Основи конфліктології Навчальний посібник. – К., 1997. – ст.346.
18. Психология современного подростка / Под. ред. Д.И. Фельдштейна. – М., 1991.
19. Ремшмидт Х. Подростковый и юношеский возраст: Проблемы становления личности. – М., 1994.
20. Рогов Е.И. Настольная книга практического психолога в образовании: Уч. пособие. – М.: ВЛАДОС, 2004.
21. Рыбакова М.М. Конфликты и взаимодействия в педагогическом процессе. – М.: Просвещение, 1991. – 128 с.
22. Скотт Д.Г. Конфликты: Пути их определения. К., 1991.
23. Уманский Л.И. Поэтапное развитие группы как коллектива // Коллектив и личность. М., 1975.
24. Уткин Э.А. Конфликтология: теория и практика. – М.: Экмос, 1998. – 264 с.
25. Шибутани Т. Социальная психология. – М.: Прогресс, 1968

Підсумок

В результаті проведеного дослідження рівень групової згуртованості 9 – Б класу ЗОШ № 36 ім. Я. Домбровського в сфері дозвілля та сфері навчання визначено як низький. В класі існують певні мікрогрупи підлітків, які не зберігають свою стійкість в різних сферах діяльності. Статус учнів також не зберігається («знехтувані» у сфері дозвілля учні стають «соціометричними зірками» у сфері навчання). Тобто міжособистісні стосунки в групі не є сталими, вони змінюються відповідно до умов в яких вони опосередковуються.

Чи можна провести паралель між рівнем групової згуртованості та рівнем конфліктності у групі? Теоретично це можливо, адже підвищена конфліктність може бути причиною слабких міжособистісних стосунків у групі, а це, в свою чергу, призводить до низького рівня групової згуртованості.

Використання методу соціометрії дає суб*єктивну оцінку рівню конфліктності в групі, оскільки слабкі міжособистісні стосунки в групі можуть залежати від багатьох факторів, не тільки від рівня конфліктності.

Шкільний клас як мала соціальна група у своєму розвитку проходить певні етапи. Серед них є етап міжособистісних конфліктів та етап першого досвіду розв*язання внутрігрупових конфліктів. Тобто виникнення конфліктних ситуацій у групі є закономірним явищем, характерною особливістю розвитку групи. Але це не означає, що рівень групової згуртованості в шкільному класі постійно є низьким тому, що у класі наявні загальні почуття, настрої, спільність оцінок і реакцій на зовнішній вплив, готовність до сприйняття колективної відповідальності за дії і вчинки групи (тобто складові частини групової згуртованості).

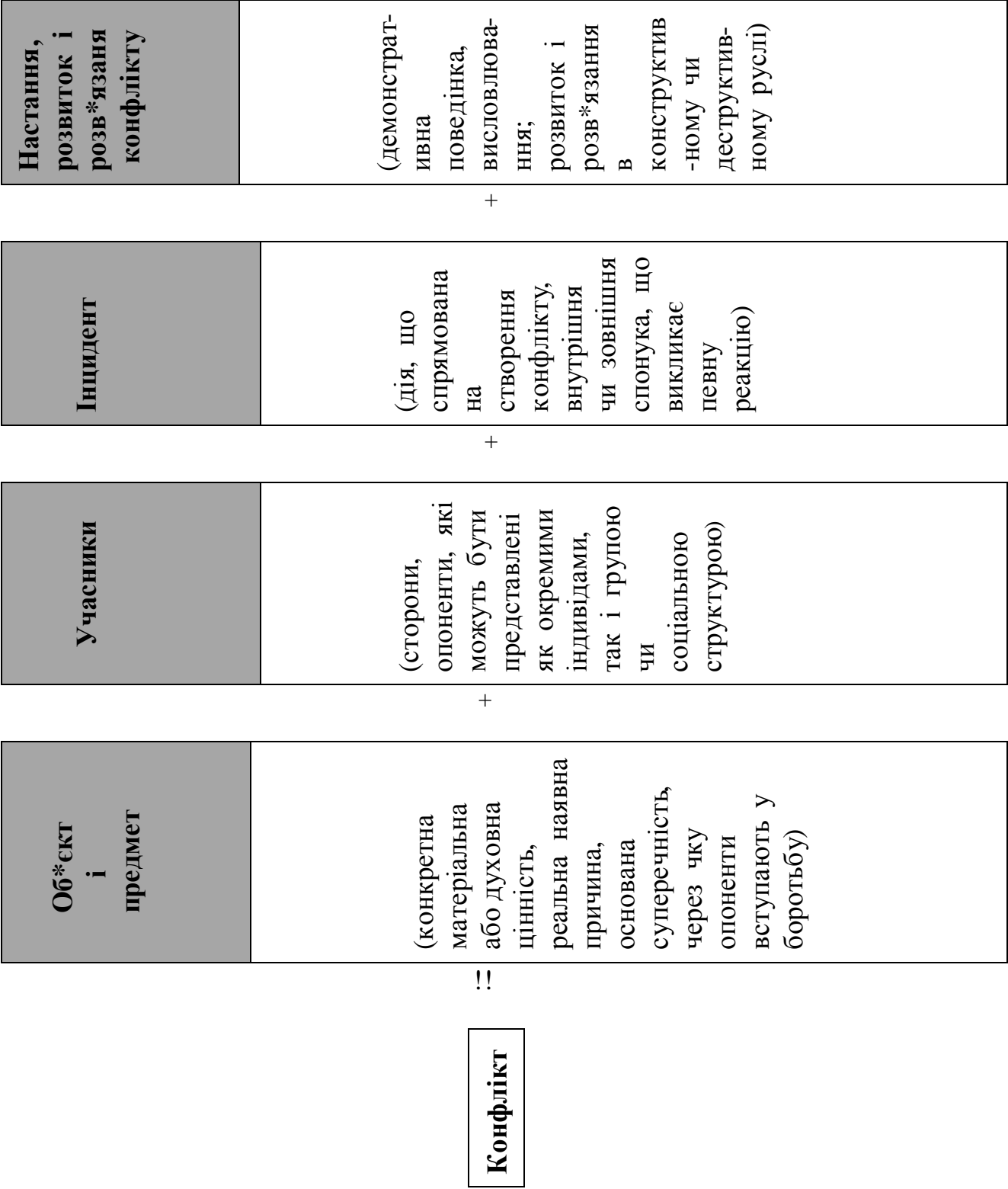
Тому використання соціометрії для визначення конфліктності у групі не є раціональним. Краще застосовувати специфічні для визначення конфліктності методики. Наприклад, методика діагностики схильності особистості до конфліктної поведінки К.Томаса (адаптована Н. Гришиною).

Гіпотеза є не доведеною, тобто використання соціометрії дає суб*єктивні показники конфліктних ситуацій в класі учнів підліткового віку і не може використовуватися як основний метод діагностики конфліктності у групі.

Етапи розвитку шкільного класу як групи

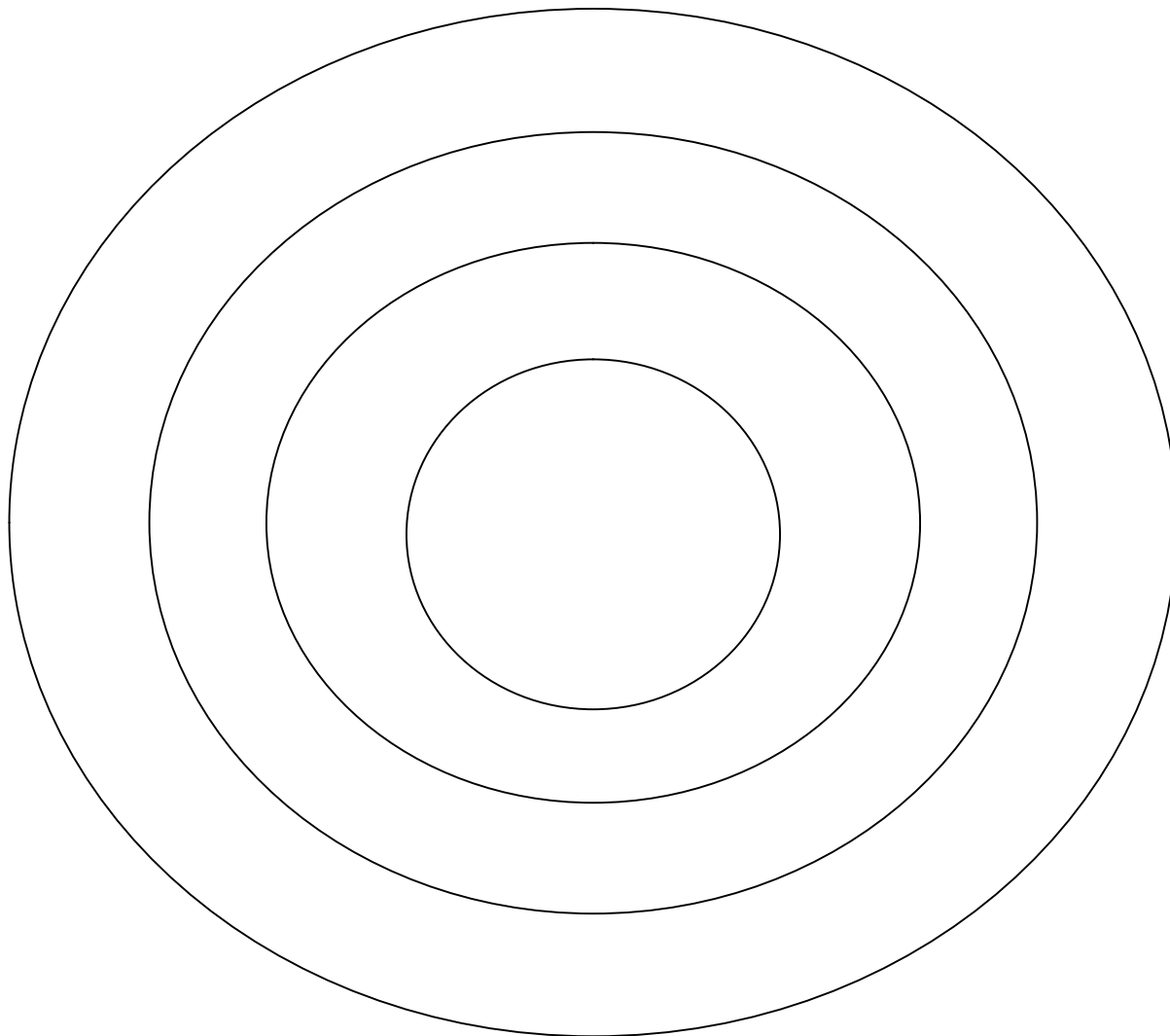
№ пор.	Етап	Загальна характеристика
1.	Початковий	Характеризується орієнтаційними тенденціями в поведінці учнів. Формуються їхні уявлення про клас та один одного, Структура стосунків складається в основному з діад, рідше – тріад. Учитель сприймається як головний авторитет у класі.
2.	Формування групових норм	Закладається становлення групової самосвідомості, формується образ групи як цілого в уявленні учнів. Вважається, що на цьому можливий нерівномірний розвиток групи в діловій та емоційній сферах.
3.	Міжособистісних конфліктів	Конфлікти виникають через зіткнення між окремими членами класу, через намагання учнів вийти з-під опіки дорослого у вирішенні питань, що стосуються класу.
4.	Першого досвіду розв'язання внутрігрупових конфліктів	Відбувається перехід від стану конфлікту до стану збалансованості в стосунках між учнями, що веде до розвитку згуртованості і солідарності. Спілкування між учнями стає конструктивнішим і відкритішим.
5.	Виникнення елементів сформованої групи	У класі спостерігається чітко виражене почуття «Ми», прагнення до згуртування. Домінують навчальна активність і навчальні цілі, переважає ділова сфера. Дослідники розглядають цей етап як найзручніший для вчителя з погляду управління учнівським колективом.
6.	Домінування емоційної активності	Відбувається процес переоцінки групових норм, зростає значення стосунків на рівні «Я – Ти», клас намагається «закритися» для дорослого керівника.
7.	Вищий	Навчальна та емоційна активність вирівнюється, група стає відкритою для виявлення й розв'язання конфліктів, рівень згуртованості групи досить високий.

Сутнісні характеристики конфлікту

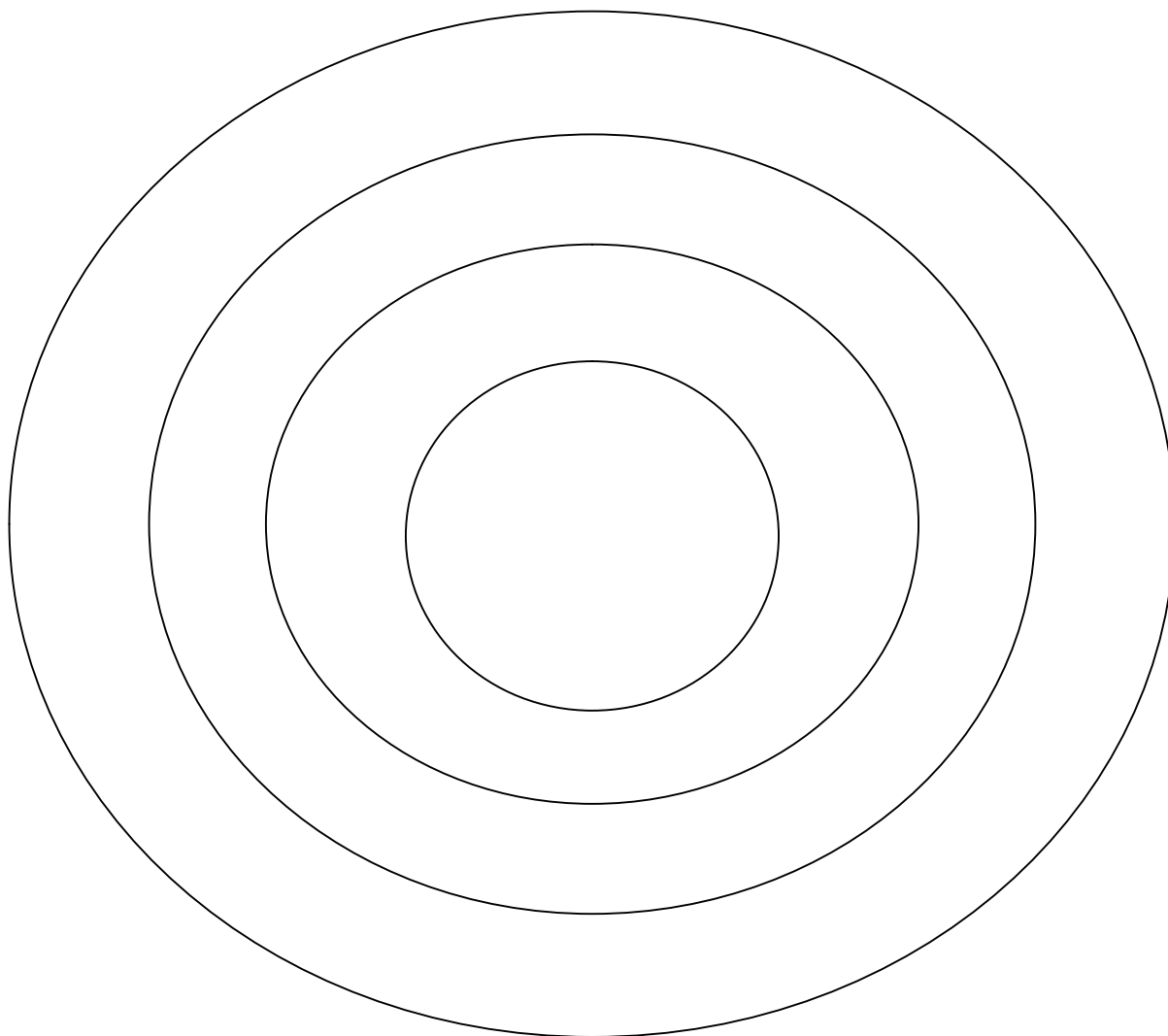
Додаток 5.

Соціограма сфери дозвілля

Додаток 6.

Соціограма сфери навчання

Додаток 7.

Кількісна обробка даних

Індекс групової згуртованості у сфері дозвілля:

R1 – 22,

R – 48.

$$KB = 22/48$$

$$KB = 0,45.$$

Тобто можна зробити висновок, що клас має низький рівень групової згуртованості у сфері дозвілля.

Індекс групової згуртованості у сфері навчання:

R1 – 12,

R – 48.

$$KB = 12/48$$

$$KB = 0,25.$$

Клас має низький рівень групової згуртованості у сфері навчання.

